

Çin'in Enerji Güvenliğinin İran ile İlişkilerine Etkisi

Emine Akçadağ Alagöz*

Özet

Uluslararası arenanın başat oyuncularından biri haline gelmesinde temel faktör olan ekonomik kalkınmasını sürdürebilmesi için sürekli artan oranda enerji ithalatına gereksinim duyan Çin açısından enerji güvenliği, ulusal güvenliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle enerji güvenliği kaygısı Pekin'in dış politikada attığı adımlara ve diğer ülkelerle ilişkilerine kaçınılmaz olarak yansımaktadır ki bunun en somut örneklerinden biri Çin-İran ilişkileridir. Çin'in enerji güvenliğinde İran'ın nasıl bir role sahip olduğunu anlamak, iki ülkenin günümüzdeki ilişkilerini analiz edebilmek adına elzemdir. Bu bağlamda Çin'in İran ile olan ilişkileri bulunabilirlik, ulaşılabilirlik, karşılanabilirlik ve kabul edilebilirlik çerçevesinde kavramsallaştırılan enerji güvenliği kapsamında ele alınacaktır. Söz konusu enerji güvenliği kaygısının, Pekin'in Tahran'a yönelik dış politika yaklaşımını şekillendirdiği ve İran'ı Çin'in önde gelen ticari ortaklardan biri haline getirdiği vurgulanacaktır.

Anahtar kelimeler

Çin, enerji, enerji güvenliği, İran, petrol

The Impact of China's Energy Security on Sino-Iranian Relations

Abstract

Energy security is an integral part of national security of China, which needs to satisfy its constantly increasing demand for energy in order to sustain its economic growth, main driver of China's current position in the international arena. Therefore China's energy security concerns are inevitably reflected in its foreign policy and foreign relations. One of the most concrete examples of this reflection is the Sino-Iranian relations. It is crucial to understand Iran's role in China's energy security in order to analyze current relations between the two countries. Within this framework, China's relations with Iran will be examined using the four As of energy security (availability, affordability, accessibility and

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, cakcadag@gelisim.edu.tr (orcid.org/0000-0001-5430-9298)

acceptability). It will be emphasized that China's energy security concern shapes Beijing's foreign policy approach toward Tehran and makes Iran an important trading partner for China.

Keywords

China, energy, energy security, Iran, oil

Giriş

Enerji kaynaklarının ekonomik kalkınma ve devletlerarası ilişkiler açısından önemi, enerji güvenliği konusunu uluslararası ilişkilerin gündem maddelerinden biri haline getirmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Alman savaş gemilerine karşı ateş gücü ve sürat üstünlüğünü sağlamak amacıyla Winston Churchill'in İngiliz Donanması'nın kömür yerine petrol kullanması yönündeki kararı, sadece savaşın kaderini değil, enerji konusuna bakışı da değiştirmiştir. Zira I. Dünya Savaşı sonrası Müttefikler petrol açısından zengin Orta Doğu topraklarını kontrol etme amaçlı politikalar geliştirmiştir. Şubat 1920'de yaptığı konuşmada İngiliz Amiral Philip Dumas petrol kaynaklarını ele geçirme hedefiyle I. Dünya Savaşı arasındaki ilişkiyi şöyle dile getirmiştir: "Bu geniş ölçüde petrole yönelik bir savaştı. Geleceğin savaşları da bu amaca yönelik olacaktır. Bismarck'ın kan ve demir özdeyişi artık kan ve petrol şeklinde ifade edilecektir."¹ II. Dünya Savaşı'nda enerji kaynaklarına ulaşım meselesi daha ciddi bir boyut kazanmıştır. ABD Başkanı Roosevelt'in Japonya'ya emperyal emellerine cevaben koyduğu petrol ambargosunun bu ülkenin ekonomisine olumsuz etkisi, Japonya'nın 1941'deki Pearl Harbour saldırısının başlıca gerekçelerindendir.

Modern anlamda enerji güvenliği kavramı, 1970'lerin başında Arap-İsrail Savaşı sonrası Arap ülkelerinin İsrail'i destekleyen Batılı ülkelere petrol ambargosu kararı almasıyla ortaya çıkmıştır. Bu ambargonun gerek Avrupa ve ABD ekonomileri gerekse küresel ekonomi üzerinde olumsuz etki yaratması sebebiyle, gelecekte benzer petrol krizlerinin önlenmesi için 1974'te Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) kurulmuştur. Benzer krizlere yönelik tedbir arayışının bir sonucu olan UEA, enerji güvenliğini enerji kaynaklarına kesintisiz ulaşım şeklinde ele almıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla ise zengin enerji kaynaklarına sahip Hazar Havzası'nda üstünlük sağlama rekabeti, uluslararası ilişkileri şekillendiren bir unsur haline gelmiş ve güç mücadelesi yeni "Büyük Satranç Tahtası" olarak adlandırılan Avrasya'ya kaymıştır. Dolayısıyla uluslararası arenanın başat güçlerinin enerji kaynaklarının kontrolü amaçlı rekabeti, Orta Doğu'daki istikrarsızlık ve güvensizlik ortamı, fiyat dalgalanmaları, enerji tedarikçisi ülkelerin enerjiyi bir dış politika aracı olarak kullanmaları gibi unsurlar enerji güvenliği kavramı çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmıştır.

¹ Hikmet Ulugbay, "Birinci Dünya Savaşı ve Petrol Kaynaklarının Paylaşım Kavgası", 2014, <http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=571>, (erişim tarihi: 10 Mayıs 2017).

UEA'nın 1985'teki enerji güvenliği tanımı, belirtilen unsurları içerek biçimde, makul fiyata sürekli biçimde enerjiye ulaşmak şeklindedir.² Benzer biçimde, 1988'de yayımladığı çalışmasında Daniel Yergin, enerji güvenliğinin amacının kesintisiz ve güvenli şekilde ve uygun fiyata enerji kaynaklarına ulaşmak olduğunu belirtmiştir.³ Ancak zaman içerisinde, enerji tedarikini sektöre uğrattacak tehditlere odaklanan bu geleneksel yaklaşımın değiştiği ve farklı unsurların enerji güvenliği kapsamında ele alındığı görülmektedir. Avrupa Komisyonu enerji güvenliğine ilişkin 2000 tarihli Yeşil Belge'sinde makul fiyat ve süreklilik dışında çevresel faktörler ve sürdürülebilir kalkınma unsurlarını da bu kapsamda ele almıştır.⁴ 2004'teki çalışmasında Barry Barton küresel enerji pazarına sürekli ulaşım saplanması, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, enerji sistemlerinin birbirine bağlantılı olması ve enerji üretim ve dağıtımı için gerekli yatırımların zamanında yapılması gibi hususların enerji güvenliği krizlerinin önlenmesindeki önemine vurgu yapmıştır.⁵ Jim Watson ve Alister Scott enerji güvenliğini; fosil yakıt kıtlığı, altyapı yatırımlarının yetersizliği, teknolojik sorunlar, iç meseleler ve terörizm gibi tehdit ve risklerle mücadele kapsamında açıklamaktadır.⁶ Genişletilmiş enerji güvenliğine ilişkin literatürde farklı tanımlar bulunmakla birlikte, bu makalede Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi'nin 2007 yılında ortaya koyduğu, daha sonraki çalışmaları büyük ölçüde etkileyen ve kapsayıcı niteliği sebebiyle hala geçerliliğini koruyan tanım temel alınacaktır.⁷ Bu tanım enerji güvenliğini; jeolojik olarak bulunabilirlik (*availability*), jeopolitik olarak ulaşılabilirlik (*accessibility*), ekonomik olarak karşılanabilirlik (*affordability*)

² Xavier Labandeira ve Manzano Baltasar, "Some Economic Aspects of Energy Security", *Economics for Energy*, September 2012, p.7 <<https://ideas.repec.org/p/efe/wpaper/09-2012.html>>, (erişim tarihi:10 Mayıs 2017).

³ Daniel Yergin, "Energy Security in the 1990's", *Foreign Affairs*, Vol. 67, No. 1 (Fall 1988), pp.111

⁴ "Green Paper - Towards a European strategy for the security of energy supply", European Commission, 29 November 2000, <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52000DC0769>>, (erişim tarihi:12 Mayıs 2017).

⁵ Barry, Barton, Catherine Redwell, Anita Ronne ve Donald Zillman, *Energy Security: Managing Risk in a Dynamic Legal and Regulatory Environment*, Oxford, Oxford University Press, 2004, p.11.

⁶ Jim Watson ve Alistair Scott, "New Nuclear Power in the UK: A Strategy for Energy Security?" Supergen and UKERC Conference: Sustainable Energy, Oxford. 13th-14th May 2008, <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.6408&rep=rep1&type=pdf>>, (erişim tarihi:14 Mayıs 2017).

⁷ Söz konusu çalışmalara örnek olarak bkz: Bert Kruyt, D.P. van Vuuren, H.J.M. de Vries ve H. Groenou, "Indicators for energy security", *Energy Policy*, Vol.37, No. 6 (2009), pp.2166-2181; B.K. Sovacool ve I. Mukherjee, "Conceptualizing and measuring energy security: a synthesized approach", *Energy*, Vol. 36, No. 8 (2011), pp:5343-5355; L. Chester, "Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature", *Energy Policy*, Vol. 38, No. 2 (2010), pp:887-895; Larry Hughes ve Darren Shupe, Creating Energy Security Indexes with Decision Matrices and Quantitative Criteria, World Energy Council's 2010 Conference, 2010; Christian Winzer, "Conceptualizing energy security", *Energy Policy*, Vol. 46, No. C (2012), pp.36-48; Aleh Cherp ve Jessica Jewell, "The concept of energy security: Beyond the four As", *Energy Policy*, Vol. 75 (December 2014), pp. 415-421.

ve toplumsal-çevresel olarak kabul edilebilirlik (*acceptability*) kapsamında açıklamaktadır.⁸

Jeolojik olarak bulunabilirlik mevcut olan ve keşfedilecek rezervlerin, modern ekonomilerin ihtiyaç duyduğu enerjiyi karşılayacak miktarda olup olmadığına; jeopolitik olarak ulaşılabilirlik kanıtlanmış rezervlerden dünya pazarlarına ve ithalatçı ülkelere sürekli biçimde (herhangi bir jeopolitik veya teknolojik kısıtlamaya maruz kalmadan) enerjinin sevk edilip edilemeyeceğine; ekonomik olarak karşılanabilirlik enerji kaynaklarının fiyatlarının alıcı ve satıcılar açısından makul olup olmadığına; toplumsal-çevresel olarak kabul edilebilirlik ise artan enerji ihtiyacının yarattığı olumsuz çevresel ve toplumsal faktörlerin (hava kirliliği, çevre kirliliği, iklim değişikliği, vs) kabul edilebilir nitelik taşıyıp taşımadığına odaklanmaktadır.

Bu tanım uluslararası arenanın başat oyuncularından biri haline gelmesinde temel faktör teşkil eden ekonomik kalkınmasını sürdürebilmesi için sürekli artan oranda enerji ithalatına gereksinim duyan Çin'in enerji güvenliği yaklaşımıyla da paralellik teşkil etmektedir. Dünyanın bir numaralı enerji tüketicisi olan (2015 itibarıyla global enerji tüketiminin %23'ü) Çin açısından enerji güvenliği, ulusal güvenliğinin ayrılmaz bir parçasıdır.⁹ Bu nedenle enerji güvenliği kaygısı Pekin'in dış politikada attığı adımlara ve diğer ülkelerle ilişkilerine kaçınılmaz olarak yansımaktadır ki bunun en somut örneklerinden biri Çin-İran ilişkileridir. Uluslararası arenada artan gücünün yarattığı endişeleri bertaraf etme maksadıyla barışçıl dış politika vurgusu yapan ve sorumlu güç imajı yaratmaya çalışan Çin'in, uzun süre uluslararası güvenliği tehlikeye sokmakla suçlanmış ve yalnızlaştırılmış İran ile ilişkilerini enerji meselesinden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Buradan yola çıkılarak Çin'in enerji güvenliği açısından İran ile ilişkilerin taşıdığı önem ele alınacaktır. Zira enerji meselesi iki ülke arasında süregelen ilişkilerin analizinde kilit konumdadır. Bu amaçla ikili ilişkiler; bulunabilirlik, ulaşılabilirlik, karşılanabilirlik ve kabul edilebilirlik çerçevesinde kavramsallaştırılan enerji güvenliği kapsamında, Çin perspektifinden ele alınacaktır.

Çin'in Enerji Güvenliği

1970'lerden itibaren ortaya koyduğu ekonomik büyüme sayesinde uluslararası ilişkilerin önemli aktörlerinden biri haline gelen Çin'in ekonomik

⁸ "A Quest for Energy Security in the 21st Century", Asia Pacific Energy Reserch Center, 2007, <http://aperc.ieej.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf> (erişim tarihi: 15 Mayıs 2017).

⁹ "BP Statistical Review 2016: China's Energy Market in 2015", BP, 2016, <<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-china-insights.pdf>>, (erişim tarihi: 18 Mayıs 2017).

kalkınmasıyla doğru orantılı olarak enerji ihtiyacı da belirgin biçimde artmıştır. Dünyada toplam enerji tüketiminin %23'ünü tek başına gerçekleştiren Çin, günümüzde dünyanın bir numaralı enerji tüketicisi durumundadır. Son 10 yıldır yaklaşık %5.3 oranında artan yıllık enerji tüketimi, 2015 yılında sadece %1.5 oranında artarak ciddi bir düşüş göstermiştir ki bu durum Çin ekonomisindeki yavaşlamanın doğal bir sonucudur. 2016'da yayımlanan Çin'in 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 2016-2020 dönemi için yıllık %2.5 oranında bir artış öngörülmektedir.¹⁰ Uluslararası ilişkilerdeki mevcut konumunu ve ulusal çıkarlarını koruyabilmek adına sürdürülebilir kalkınmanın elzem olduğu Çin açısından enerji güvenliği, ulusal güvenliğinin temel unsurlarından biridir.

2007 yılında ilk kez bu konu üzerine bir Beyaz Kitap yayımlaması, savunma ve güvenlik konulu Beyaz Kitaplarda bu hususa yapılan atıflar ve beş yıllık kalkınma planlarında konunun detaylı biçimde ele alınışı, Pekin'in enerji güvenliğine verdiği önemi kanıtlar mahiyettedir. 2007'de yayımlanan enerji konulu Beyaz Kitap'ta enerjiye kesintisiz ve güvenli ulaşımı tehlikeye sokacak risk ve tehditlerle mücadele, sürdürülebilir enerji ticareti için gerekli altyapı çalışmalarının yapılması, yeni petrol ve doğal gaz yataklarının tespiti için işbirliği geliştirilmesi hususları enerji güvenliği kapsamında ele alınmıştır.¹¹ 2012'de yeniden gözden geçirilen Beyaz Kitap'ta daha önce ifade edilen konulara, enerji verimliliğinin artırılması, çevre güvenliği ve karbon salınımı düşük yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim de dahil edilmiştir. 2006, 2008 ve 2010'da yayımlanan savunma konulu Beyaz Kitaplarda ise geleneksel olmayan güvenlik tehditleri kapsamında enerji güvenliği meselesine değinildiği görülmektedir. Ayrıca 2010'da ülkenin enerji stratejisinin belirlenmesi ve gerekli planlamaların yapılması maksadıyla Ulusal Enerji Komisyonu kurulmuştur. 2016-2020 dönemini kapsayan 13. Beş Yıllık Kalkınma Planında enerji konusu farklı bölümlerde sıklıkla işlenmekte ve kesintisiz ve güvenli biçimde enerjiye ulaşımın yanı sıra ekosistem ve çevrenin korunması kapsamında yenilenebilir enerji kaynakları ön plana çıkmaktadır.¹² Tüm bu belgelerde enerji güvenliği konusunun ele alınış biçimi ve kapsamı göz önünde tutulduğunda, Çin'in enerji güvenliği kavramına yüklediği anlamın Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi'nin tanımı ile paralellik taşıdığı görülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada

¹⁰ "The 13th FiveYear Plan for Economic and Social Development of the People's Republic of China (2016-2020)", Central Committee of the Communist Party of China, 2016, <<http://en.ndrc.gov.cn/policyrelease/201612/P020161207645766966662.pdf>>, (erişim tarihi:15 Mayıs 2017).

¹¹ "White Paper on Energy", State Council of China, 26 December 2007, <<http://www.china.org.cn/english/environment/236955.htm>>, (erişim tarihi:18 Mayıs 2017).

¹² "The 13th FiveYear Plan for Economic and Social Development of the People's Republic of China (2016-2020)", Central Committee of the Communist Party of China, 2016, <<http://en.ndrc.gov.cn/policyrelease/201612/P020161207645766966662.pdf>>, (erişim tarihi:15 Mayıs 2017).

söz konusu tanım üzerinden Çin'in enerji güvenliğinin incelenmesi yoluna gidilecektir.

Bu kapsamda söz konusu tanım esas alındığında, Pekin'in öncelikle enerji ihtiyacını karşılayacak miktarda enerjiyi bulabildiğinden emin olması gerekmektedir ki bu, sadece ülkede yeni petrol ve doğalgaz yataklarının keşfi ve işletilmesiyle mümkün olamayacağından farklı ülkelerle enerji ticaretine yönelmek anlamına gelmektedir. Nitekim Çin'in Rusya, Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika'daki ülkelerle ticari ilişkilerindeki en önemli payı enerji almaktadır. Ayrıca Doğu ve Güney Çin Denizi'ndeki ve Arktik'teki kanıtlanmış enerji rezervleri, Pekin'in bu coğrafyalara ilişkin yürüttüğü iddialı politikaların başlıca gerekçesidir. Fosil yakıtlardan petrol tüketimi 2015'e göre %6.3, doğal gaz ise % 4.7 oranında artarken Çin'de halen en fazla kullanılan enerji kaynağı olan kömürün tüketimi ise %1.5 oranında azalmıştır.¹³ Öte yandan enerji kaynaklarını çeşitlendirme yoluna giden Pekin, günümüzde güneş enerjisi üretiminde lider konumda olup nükleer, rüzgar ve hidro enerji üretimi de son yıllarda önemli artış göstermiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen enerji miktarı 2015'te % 20.9 oranında artmıştır.¹⁴

İkinci olarak Pekin enerjiye kesintisiz ve sürekli ulaşım sağlamak adına yeni petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşa edilmesi, gelişmekte olan enerji tedarikçisi ülkelere altyapı yardımları ve teknik destek sağlanması, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) depolama kapasitesinin artırılması gibi hususları ön planda tutan bir yaklaşıma sahiptir. Çin'in enerji ithal ettiği Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde inşaat, telekomünikasyon, altyapı ve madencilik yatırımlarını artırdığı göze çarpmaktadır ki Çin'in Avrupa pazarına etkin bir şekilde erişebileceği bir ulaştırma alt yapısı, ticaret ve yatırım bağlantısı kurmayı hedefleyen "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimi, güzergah üzerindeki ülkeler ile Çin arasındaki enerji alanındaki işbirliğini daha da geliştirecektir. Öte yandan Çin'in petrol ithalatı yaptığı bölgelerin coğrafi açıdan uzaklığı ve ithal edilen petrolün deniz yoluyla taşınması terörizm, deniz haydutluğu, iç karışıklık, sabotaj gibi unsurların Çin'in enerji güvenliğini tehlikeye sokmasına sebebiyet vermektedir. Çin Deniz Kuvvetleri'ne ait savaş gemilerinin deniz haydutluğu faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı Aden Körfezi'nde bulunmasının temel gerekçesi de ticaret ve enerji güvenliğinin sağlanmasıdır. Ayrıca Pasifik, Latin Amerika ve Orta Doğu'da ABD'nin, Avrasya'da ise Rusya'nın nüfuzu, Çin'in söz konusu coğrafyalarda enerjiye ulaşımında kısıtlayıcı bir faktör niteliği taşımaktadır. Öte yandan enerjiye ulaşımında herhangi bir kesinti yaşamamak adına pek çok güçlü ülke gibi Çin de stratejik petrol rezervlerini artırma yoluna gitmektedir ki bu rezervler, piyasada

¹³ "BP Statistical Review 2016: China's Energy Market in 2015", BP, 2016, <<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-china-insights.pdf>>, (erişim tarihi:18 Mayıs 2017).

¹⁴ *Ibid.*

arzin kesintiye uğradığı dönemlerde petrol kıtlığını giderme ve üretimin az olduğu dönemlerde petrolün yüksek fiyata satılmasını engelleme amacına hizmet etmektedir. 2004-2009 arasında 102 milyon varil stoklama kapasitesine sahip bir tesis inşa edilmiş, akabinde 169 milyon varillik stok kapasitesine sahip 6 farklı depodan oluşan başka bir tesisin yapımına başlanmıştır.¹⁵ Pekin'in hedefi ise 2020 yılına kadar 500 milyon varil petrol depolama kapasitesine sahip olmaktır.

Üçüncü olarak, 2014 yılı sonundan itibaren petrol fiyatlarının ciddi bir düşüş kaydetmesi, Çin gibi petrol tedarikçisi bir ülke açısından olumlu bir gelişmedir. Nitekim 2015'ten bugüne Çin ulusal şirketleri enerji fiyatlarından 26 milyar dolarlık tasarruf gerçekleştirmiştir.¹⁶ 2012 yılında 100-120 dolar olan petrol varil fiyatı 2014 sonunda 60 doların da altına inmiştir ki bu, Çin'in enerji harcamalarının ciddi ölçüde azalması anlamına gelmektedir.¹⁷ Bununla birlikte, petrol fiyatlarının düşmesi Çin'de deflasyon tehlikesini, dolayısıyla üretim ve istihdamın olumsuz etkilenmesi riskini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan petrol fiyatları düştüğünden Pekin, hem iç üretimi azaltma yoluna gitmiş hem de yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımlarını ve harcamalarını kısma kararı almıştır.

Son olarak, her ne kadar son yıllarda Çin'de kömürden üretilen enerji miktarı düşüş gösterse de halen toplam enerjinin %64'ü kömürden elde edilmektedir. Bu durum çevre kirliliğini artırmakta ve Çin'i dünyada atmosfere *en fazla* sera gazı salınımına neden olan ülke konumuna getirmektedir ki bu durum iklim değişikliğinin önlenmesi hususunda Pekin yönetimine yönelik uluslararası baskıları artırmaktadır. Günümüzde hava kalitesi açısından en kötü durumdaki şehirlerden birçoğunun Çin'de bulunması, hükümeti son yıllarda bu konuda esaslı reformlar gerçekleştirmeye, enerji verimliliğini sağlamaya ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeye itmiştir. Gelecek 5 yıl içerisinde fosil harici enerji kaynaklarının toplam tüketimdeki oranını %15'in üzerine çıkarmak, doğal gaz tüketimini %8'den %10'a yükseltirken, kömür tüketimini %62'den %58'e indirmek amaçlanmaktadır.¹⁸ Ayrıca Pekin 2020'ye kadar temiz ve yenilenebilir enerji için 360 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmeyi planlamaktadır.

¹⁵ "Oil and Gas Security: People's Republic of China", International Energy Agency, 2012, p.3, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/China_2012.pdf> (erişim tarihi: 20 Mayıs 2017).

¹⁶ "China makes further reforms to lower energy costs", *China Daily*, 5 Janua2017.

¹⁷ "Today in Energy", US Energy Information Administration, 6 January 2015, <<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=19451>>, (20 Mayıs 2017).

¹⁸ "China to cut annual energy consumption growth to 2.5% over 2016-20", S&P Global, 9 January 2017, <<https://www.platts.com/latest-news/natural-gas/singapore/china-to-cut-annual-energy-consumption-growth-27745783>>, (erişim tarihi:21 Mayıs 2017).

Enerjinin ekonomi başta olmak üzere siyasal, askeri ve sosyal açıdan önemi, enerji güvenliğini dış politika kararlarının alınmasında ve uygulanmasında göz ardı edilemez bir unsur haline getirmektedir. Oystein Noreng'ın ifade ettiği üzere, ekonomik ve askeri güç, dolayısıyla ulusal güvenlik açısından teşkil ettiği önem sebebiyle enerji, hükümetler açısından siyasallaşmış bir emtiadır.¹⁹ Enerji kaynaklarının ticareti diğer ticari mallarinkine aynı önceliğe ve ehemmiyete sahip değildir ki tarih boyunca enerjiye ulaşım sebebiyle vuku bulan savaş ve çatışmalar da bunu kanıtlar mahiyettedir. Enerji güvenliğini sağlamak adına devletler, zorlayıcı diplomasi, ekonomik yaptırım, askeri tehdit, askeri müdahale, enerji güvenliğini ortaklaşa tesis etmek veya ortak çıkarlarını korumak adına ittifaklar kurma veya ilgili uluslararası örgütlere üyelik gibi dış politika uygulamalarına yönelmektedir. Öte yandan enerji alımı ve satımına olan bağımlılığın yaratmış olduğu asimetrik karşılıklı bağımlılık ortaya yeni bir güç ilişkisi çıkarmakta ve karşı tarafa daha fazla bağımlı olan devletin dış politikadaki pazarlık gücünü düşürerek ödün verme olasılığını artırmaktadır. Devletler söz konusu bağımlılıklarını azaltma veya daha “bağımsız” bir dış politika izlemek adına enerji ihracat veya ithal ettikleri ülkeleri çeşitlendirme yoluna gitmektedirler.

Enerji güvenliği ile dış politika arasındaki bu ilişki, hemen her devlette olduğu gibi Çin'in ikili ve çok taraflı ilişkilerine de yansımaktadır. Örneğin, Çin'in Orta Doğu ülkelerine yönelik politikalarının enerji konusundan bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Çin'in petrol tedarik ettiği coğrafyalara bakıldığında geniş dağılımlı bir tablonun mevcut olduğu görülür. Ancak bu tablo içinde Pekin'in petrol ihtiyacının % 51 gibi önemli bir kısmını sağlayan Orta Doğu bölgesi, hem coğrafi yakınlık hem de rezerv zenginliği açısından öne çıkmaktadır. Çin'in bu bölgedeki enerji zenginliği ülkelerden biri olan İran'la süregelen ilişkisi, enerji güvenliği kaygısının Çin'in dış politikasına yansımaları en iyi gösteren örneklerdendir.

Çin-İran İlişkilerine Genel Bakış

Çin ve İran'ın tarih boyunca iyi ilişkiler geliştirmiş olduğunu söylemek mümkündür. 2000 yıl öncesine dayanan temaslar genel olarak barışçıl bir nitelik taşımıştır.²⁰ Wei ve Jin dönemlerinde (MS 265-420) de askeri temsilciler İran coğrafyasında temaslarda bulunmuştur. Sui Hanedanlığı (MS 589-618) ile Sasani

¹⁹ Charles Ziegler, “The Energy Factor in China's Foreign Policy”, *New Dimensions on Chinese Foreign Policy*, eds. Guo Sujian ve Hua Shiping, Plymouth, Lexington Books, 2007, p. 180.

²⁰ Çin-İran ilişkilerinin tarihine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: John W. Garver, *China and Iran: Ancient Partners in a Post-Imperial World*, Washington, University of Washington Press, 2006; Edward Burman, *China and Iran: Parallel History, Future Threat?*, Gloucestershire, The History Press, 2009; Shirazad Azad, *Iran and China: A New Approach to Their Bilateral Relations*, Maryland, Lexington Books, 2017.

Devleti ortak tehdit addettikleri göçebe toplulukların akınlarına karşı mücadele etmiştir. Daha sonraki dönemlerde Arap akınlarıyla mücadele eden Sasaniler Çin'den yardım talebinde bulunmuştur. İki ülke arasında askeri ve ticari ilişkiler ön planda olmakla birlikte kültürel ilişkiler de kurulmuştur ki İpek Yolu bu ilişkilerin gelişimine olanak sağlayan temel faktördür.

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra Pekin'in SSCB'ye, Şah Rıza Pehlevi yönetimindeki İran'ın ise ABD'ye yakın politika izlemesi sebebiyle Soğuk Savaş'ın başlarında ilişki geliştirilememiş, hatta Tahran, Milliyetçi Çin (Taipei) ile ilişki arayışına girmiştir.²¹ Bununla birlikte Çin'in 1954'te ilan ettiği barış içinde birlikte yaşamanın beş prensibi (diğer ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygı, mütekabiliyete dayalı olarak saldırmazlık, başka devletlerin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda) ile Şah'ın aynı dönemde ortaya koyduğu yeni diplomasi anlayışı ilişkilerin önünü açmıştır. Ayrıca 1950'lerin sonlarında Çin ile SSCB arasında belirmeye başlayan diplomatik ayrılık, Pekin'i daha "bağımsız" bir dış politika izlemeye ve farklı ülkelerle temaslarını artırmaya itmiştir. 1971'de Şah'ın kız kardeşleri Eşref ve Fatma, ikili ilişkilerin normalleştirilmesi amacıyla Pekin'i ziyaret etmiştir. Nitekim iki ülke Ağustos 1971'de yayımladıkları ortak bildiriyle resmi diplomatik ilişkilerin başladığını duyurmuştur. 1971'den 1978'e kadar ticaret hacmi 20 kat artarak 118 milyon dolara ulaşmıştır.²² Çin ilk kez 1974'te İran'dan petrol satın almış ve ithal edilen petrol miktarı 1980'lerde ciddi oranda artış göstermiştir. Pekin 1977'de İran'dan günlük 6.164 varil petrol alırken, bu miktar 1982'de 20.548 varile, 1989'da 41.096 varile yükselmiştir.²³

1979'da Şah'ın devrilmesinden sonra başa geçen Ayetullah Humeyni, SSCB ile sorunlu ilişkileri bulunan Çin'e ihtiyatlı yaklaşmayı tercih etmiş, ancak Irak-İran Savaşı sırasında Çin'in İran'a silah satışı ve desteği ikili ilişkileri yeniden canlandırmıştır. Zaten gerçekleştirilen devrim sebebiyle İran'ın uluslararası ortamda yalnızlaşması ve ABD'nin ekonomik yaptırımları Çin ile ilişkilerin artırılmasını gerekli kılmıştır. 1980'lerden itibaren önemli bir petrol ithalatçısı haline gelen Çin ise İran ile ilişkilerini, Amerikan nüfuzunun hissedildiği Orta Doğu'da istikrarlı ve güvenli biçimde enerjiye ulaşma hedefi çerçevesinde değerlendirmiştir. Ayrıca Sovyetler'e karşı dış politika seçeneklerini artırma,

²¹ Çin Komünist Partisi'nin 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmesiyle Tayvan adasına geçen Milliyetçi Parti, adada 1912 yılında kurulmuş olan Çin Cumhuriyeti'nin devam ettiğini ilan etmiştir. Ancak günümüzde Pekin Hükümeti, Tayvan'ı Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir eyaleti olarak kabul etmektedir.

²² Hongda Fan, "China's Policy Options towards Iran", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Vol. 5, No. 1(2011), p. 49.

²³ Manochehr Dorraj ve Carrie L. Currier, "Lubricated with Oil: Iran-China Relations in a Changing World", *Middle East Policy Council*, Vol. 15 No. 2 (2008), p. 70.

1989 Tiananmen Olayları sonrası kendisine yönelik oluşan tecridi kırma ve ticari fırsatlardan yararlanma adına İran ile iyi ilişkiler önem taşımaktaydı.

Soğuk Savaş sonrası ikili ilişkiler daha da artmış ve İran, Çin'in Orta Doğu'daki en önemli ortaklarından biri haline gelmiştir. 1995'te Çin'e ihracatını artırmak amacıyla İran, petrol rafinerileri yetersiz olan bu ülkeye yeni rafineri kurulması amacıyla 25 milyon dolarlık yatırımda bulunma kararı almıştır.²⁴ 1996'da ABD'nin aldığı, İran ve Libya'nın petrol ve doğal gaz sektörlerine yılda 20 milyon dolar ve üzerinde yatırım yapan yabancı sermayeli şirketlerin cezalandırılması kararı sonucu Batı merkezli yabancı şirketlerin İran enerji sektörüne yatırım yapmaktan sakınması, Çin için önemli bir fırsat teşkil etmiştir. 1997'de günlük 70.000 varil olan petrol ithalatı oranı, 1999'da 100.000 varile çıkmıştır.²⁵ Ayrıca 1999'da NATO'nun Sırbistan'a yönelik bombardımanı sırasında Çin'in Belgrad'taki büyükelçiliğinin Amerikan savaş uçakları tarafından "yanlışlıkla" vurulması ve 2001'de Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olması, Washington'un Çin-İran ilişkilerini şekillendirme çabalarının önüne set çekmiştir. Zira gerek büyükelçiliğin bombalanmasının Çin hükümeti ve halkı nezdinde yarattığı tepki, gerekse DTÖ üyeliği sonrası Çin pazarının serbestleşmesi ve Çin'in uluslararası ticaretle ilgili gerçekleştirdiği politika değişiklikleri sonucu dış ekonomik ilişkilerinin gelişimi, Washington'un Pekin ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirerek Çin'i İran ile ilişkilerini gözden geçirmeye zorlama girişimini başarısızlığa uğratmıştır.

2002'de İran'ın uranyum zenginleştirme programının açığa çıkması, Batılı devletlerin İran üzerindeki baskısını artırmasına sebebiyet vermiştir ki bu da Çin-İran arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin önünü daha da açmıştır. 2000 yılında Çin devlet şirketleri CNPC ve Sinopec, doğal gaz ve petrol yataklarının keşfi ve işlenmesi konularında İran Ulusal Petrol Şirketiyle önemli anlaşmalar gerçekleştirmiştir. 2004 yılında iki ülke arasında LNG satışıyla ilgili 20 milyar dolarlık bir anlaşma imzalanmıştır. 2006'da ise Çin İran'ın bir numaralı ticaret ortağı haline gelmiş, 2003'te 7.8 milyon dolar olan Çin'in İran'a yönelik doğrudan yatırımları, 2011'de 600 milyon doları geçmiştir.²⁶ Çin halihazırda İran'da üretime dönük endüstriye (petrol çıkarma gibi) en fazla yatırım yapan yabancı devletlerden biridir. Ayrıca 2000'lerin başında 10 milyar doların altında olan toplam ticaret hacmi, 2014 sonrası 50 milyar doların üzerine çıkmıştır.²⁷

²⁴ *Ibid.*, p.71.

²⁵ Liangxiang Jin, "Energy First: China and the Middle East", *Middle East Quarterly*, Vol. 12, No. 2 (Spring 2005), pp. 4.

²⁶ "Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment", MOFCOM, 2011, <<http://images.mofcom.gov.cn/hzs/201309/20130923082710756.pdf>>, (erişim tarihi: 22 Mayıs 2017).

²⁷ Emma Scott, "Defying Expectations: China's Iran Trade and Investments", The Middle East Institute, 2016, <<http://www.mei.edu/content/map/defying-expectations-china%E2%80%99s-iran-trade-investments>>, (erişim tarihi: 22 Mayıs 2017).

İran'ın eski Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Ekber Salihi iki ülke arasındaki ilişki hakkında, "İki ülke birbirini tamamlamaktadır. Onların sanayisi var, bizim de enerjimiz" yorumunu yapmaktadır.²⁸

Buna ilaveten Rusya ve Çin gibi iki önemli bölgesel güç öncülüğünde kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nde İran 2005 yılında gözlemci statüsüne sahip olmuştur. Siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında işbirliğini öngören bu örgüte, İran'ın 2008 yılında tam üyelik başvurusunda bulunmasına yönelik yaklaşımlar, Batı ile Çin'in bu ülkeye farklı bakış açılarını yansıtır mahiyettedir. ABD Eski Savunma Bakanı Donald Rumsfeld "terörle mücadele etmek istediğini söyleyen bir forumun, dünyadaki terörizm destekçisi ülkelerin başında yer alan bir ülkeyi bünyesine almak istemesi oldukça ilginç" açıklamasını yapmıştır.²⁹ Bunun karşılığında ŞİÖ Genel Sekreteri Zhang Deguang'ın cevabı, "gözlemci statüsündeki üyelerimize terörü destekleyen ülkeler tanımlaması yapılmasını kabullenemeyiz. Eğer terörü desteklediklerine inansaydık onları örgütümüze davet etmezdik" şeklinde olmuştur.³⁰ Bugün halen gündemde olmaya devam eden İran'ın ŞİÖ'ye tam üyeliği konusunda Pekin'in yaklaşımının değişmemiş olduğu görülmektedir.³¹ Bu desteğin temel gerekçesi, Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" (One Belt, One Road) girişimi adını verdiği tarihi İpek Yolu ticaret hattını yeniden hayata geçirme projesi açısından büyük önem taşıyan İran'la ilişkilerine kurumsal nitelik kazandırmaktır.

Temmuz 2015'te İran ile BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve Almanya'dan oluşan P5+1 grubu arasında Tahran'ın nükleer programına ilişkin varılan anlaşma (İran'ın Nükleer Programına İlişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı) sonucu BM, ABD ve AB'nin İran'a yönelik yaptırımlarının büyük oranda kaldırılması, Çin-İran ilişkilerine ivme kazandırmıştır. Zira hem Çinli şirketler İran'a yönelik yatırımları ve işbirlikleri sebebiyle ABD'nin yaptırımına maruz kalma riskinden kurtulacak hem de İran'ın üretimi artırma olanağına kavuşması sonucu daha fazla enerji ithal edebilecektir. 2016 yılı başında Şi Cinping'in Tahran ziyareti sırasında taraflar, gelecek 10 yıl içerisinde iki ülke arasındaki ticaret hacminin 600 milyar doları geçmesinin hedeflendiğini ve ilişkilerin kapsamlı stratejik ortaklık düzeyine çıkarılması kararı alındığını belirtmiştir.³²

Ayrıca Çin'in kara ve denizden ekonomik olarak Batı'ya bağlanmayı hedefleyen "Bir Kuşak, Bir Yol" adlı modern İpek yolu projesinde İran coğrafi konumu itibariyle önemli bir yere sahiptir. İran, Hazar Denizi'ne ve Basra

²⁸ "Chinese firms in Iran providing strategic and infrastructure support", *World Tribune*, 31 August 2007.

²⁹ Hassan H. Karrar, *The New Silk Road Diplomacy*, Vancouver, UBC Press, 2009, p.89.

³⁰ *Ibid.*

³¹ "China supports Iran's application for full membership of SCO", *Xinhua*, 23 January 2016.

³² "China, Iran agree to expand trade to 600 billion in a decade", *Bloomberg*, 23 January 2016.

Körfezi'ne sınırı olması dolayısıyla jeostratejik açıdan merkezi bir konumdadır. “Bir Kuşak, Bir Yol” girişimi kapsamında Orta Asya'dan geçmesi öngörülen Çin-Orta Asya- Batı Asya ekonomik koridoru, Çin'i karadan Ortadoğu, Avrupa ve Afrika'ya ulaşımını sağlayacak en önemli projelerden biri olup, İran da bu koridor üzerinde bulunmaktadır. Bu sebeple söz konusu projenin uygulanabilirliği açısından İran yadsınamaz bir ehemmiyete sahiptir. *İran Ekonomi Bakanı Ali Tayyebnia* İran'ın bu projenin uygulanmasında aktif rol oynamak istediğinin altını çizmektedir.³³ Zira “Bir Kuşak, Bir Yol” projesi çerçevesinde İran karayolları, trenyolları, limanlar ve enerji nakil hatları gibi altyapı hizmetlerinin gelişimini içeren projelere dahil olacak, finansal destek elde edecek ve ticaretini geliştirebilecektir. Şubat 2016'da Şanghay'dan kalkan ilk yük treni deniz yoluna kısıyyla 30 gün önce Tahran'a varmış ve iki ülke arasında yeni bir ticaret bağlantısı oluşturularak söz konusu koridorun ilk adımlarından biri atılmıştır. Uzun vadede demiryollarının geliştirilerek, Çin'den kalkan trenlerin İran üzerinden geçerek Avrupa'ya ulaşması, böylece İran'ın hem Avrasya ticaretine daha fazla entegre olması hem de önemli bir transit ülke haline gelmesi planlanmaktadır.³⁴

Tarih boyunca barışçıl bir nitelik taşımış olan ikili ilişkilerin günümüze de sirayet ettiği görülmektedir. Çinli firmaların bürokratik yetersizlikler, sorunlu finans sektörü ve diğer problemler sebebiyle İran'da faaliyette bulunmakta zorluk yaşamasına, İran üretim sektörünün ülkeye giren ucuz Çin mallarıyla rekabette yaşadığı sorunların yarattığı hoşnutsuzluğa ve Çin'in İran ile olan ilişkilerinde ABD faktörünü gözetme kaygısına rağmen ikili ilişkilerde ciddi bir sorun bulunmamaktadır. Bugün Çin ile İran arasında farklı alanlarda işbirliğini kapsayan bir ilişkinin mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte ekonomik gerekçelerle bir tarafın enerji kaynaklarına ulaşma, diğer tarafın ise enerjisini satma kaygısına sahip olması, enerji alanındaki işbirliğini iki ülke ilişkilerinin odak noktası haline getirmektedir. Nitekim Çin'in İran'dan gerçekleştirdiği toplam ithalat içerisinde petrol ithalatının payı 2016 itibarıyla %65'ten fazladır.³⁵ Enerji güvenliği meselesinin Çin dış politikasındaki şekillendirici etkisini Pekin-Tahran ilişkilerinde açıkça gözlemlemek mümkündür.

Çin'in Enerji Güvenliği ve İran

Günümüzde Çin'in başat bir küresel aktör olarak ortaya çıkmasındaki temel unsur şüphesiz bu ülkenin ekonomik alanda ortaya koymuş olduğu atılımdır. 1976'da Deng Şiaoping'in başa gelmesiyle gerçekleştirilen ekonomik

³³ “Iran welcomes China's new Silk Road Initiative”, *Tehran Times*, 13 May 2017.

³⁴ Sudha Ramachandran, “Iran, China and the Silk Road Train”, *The Diplomat*, 30 March 2016.

³⁵ “Iran-China Trade: Tonnage Up, Value Down”, *Financial Tribune*, 7 February 2017.

reformlar ve dışarıya açılma politikası beraberinde kayda değer bir ekonomik büyümeyi getirmiştir ki bu ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmak adına Çin'in enerji ihtiyacı ciddi oranda artmıştır. 1993 yılında net petrol ithalatçısı haline gelen Çin'in ithalat oranı her geçen yıl daha da yükselen bir grafik çizmiştir. 1985'te Çin'in ihtiyacı günlük 1,7 milyon varil iken bu miktar 1995'te 3,4 milyona, 2005'te ise 6,8 milyona yükselmiştir.³⁶ UEA'nın verilerine göre 2020 yılında Çin'in enerji ihtiyacı %16'lık bir artış kaydedecektir.³⁷ Yani günümüzde yalnızca kendi iç talebinin bir kısmını karşılayabilecek kısıtlı miktarda petrol üretebilen Çin, hem mevcut ekonomik yapısını korumak hem de kalkınmasını sürdürmek için kesintisiz bir biçimde enerji temin edeceği kaynaklara makul fiyatla ulaşmak durumundadır. Ayrıca kömür tüketiminin yaratmış olduğu hava kirliliği ve karbondioksit salınımı sebebiyle doğal gaz ve petrol gibi nispeten temiz kaynaklara yönelme gereksinimi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Çin'in enerji güvenliği kapsamında enerji zengini İran önemi yadsınamaz bir ülke haline gelmektedir.

Pekin'in 1980'lerden itibaren artan biçimde uluslararası yaptırımlara maruz kalan İran'a yönelik yaklaşımının ve verdiği desteğin enerji konusundan bağımsız okunması mümkün değildir. Zira Çin gibi dış politikasının barışçıl niteliğini öne çıkaran, uluslararası arenada evrensel normlara saygılı, küresel siyasette daha sorumlu davranmaya çalışan ve ABD ile ters düşmekten olabildiğince kaçınan bir ülkenin, uzun süre uluslararası güvenliği tehlikeye sokmakla suçlanmış ve yalnızlaştırılmış İran ile süregelen ilişkisinin merkezinde enerji güvenliği kaygısı bulunmaktadır.

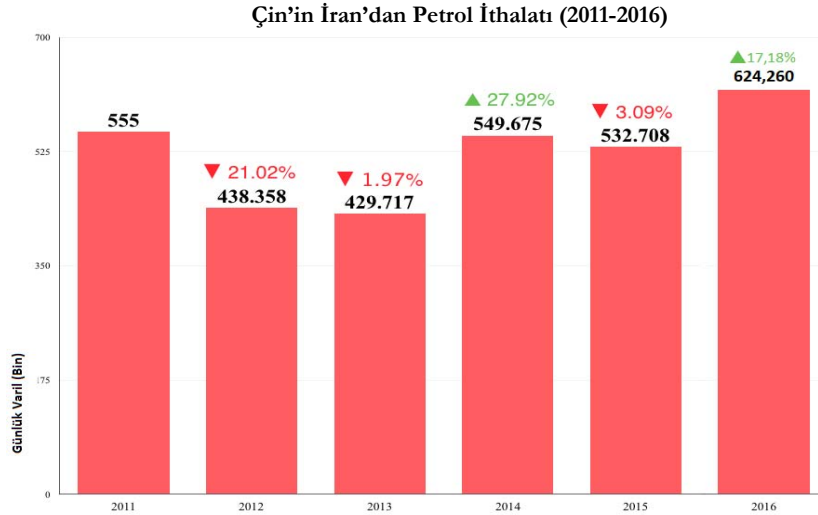
Bu çerçevede öncelikle *bulunabilirlik* konusu ele alındığında, dünyada bilinen petrol rezervlerinin % 10'una sahip olan İran'ın petrol rezervlerinin %60'ının henüz kullanılmamış olması bu ülkeyi Çin için önemli bir petrol tedarikçisi haline getirmektedir. 2013'ten beri 2.5-3 milyon varil civarında olan günlük petrol üretiminin, 2016'dan itibaren 4 milyon varilin üzerine çıktığı görülmektedir.³⁸ Petrol ihtiyacının %9'unu İran'dan karşılayan bu dev ülke, 2016'da ticari ortağından günde 624 bin varil ham petrol ithal etmiştir.³⁹

³⁶ Vrushal Ghoble, "China and the Global Energy", *Dialogue*, Vol. 11, No. 4 (April-June 2010): 155.

³⁷ "International Energy Outlook 2016", International Energy Agency, 2016, <<https://www.eia.gov/outlooks/ieo/world.cfm>>, (erişim tarihi:30 Mayıs 2017).

³⁸ "Iran crude oil production 1973-2017", Trading Economics, <<https://tradingeconomics.com/iran/crude-oil-production>>(erişim tarihi:30 Mayıs 2017).

³⁹ Chen Aizhu, "China's Iran oil imports to hit record on new production: sources", *Reuters*, 5 January 2017.

Kaynak: Itt Thirarath, "China's Crude Oil Import from Iran", Middle East Institute, July 2016, <https://www.mci.edu/content/map/chinas-crude-oil-imports-iran>
<http://fingfx.thomsonreuters.com/gfx/rngs/IRAN-OIL/010021QT48E/index.html>

İran ayrıca 33 trilyon 500 milyar metreküplük kanıtlanmış rezervle (dünyadaki kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %20'si) Rusya'dan sonra dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervine sahip ülkesidir. Tahran'ın yıllık doğal gaz üretimi 2015'te 185 milyon metreküpken bu rakamın 2020'de 391 milyon metreküpe çıkarılması planlanmaktadır.⁴⁰ Çin'in 2012'de 132 milyar metreküp olan doğal gaz ithalatının, 2035'te %6 artarak 529 milyar metreküpe ulaşması beklendiği göz önüne alındığında İran, doğal gaz gereksiniminin karşılanmasında da öne çıkmaktadır.⁴¹ Sinopec, CNCP ve CNOOC gibi Çin devlet şirketleri İran'ın Yadavaran, Kaşhan, Mescid-i Süleyman gibi önemli petrol yataklarının ve Güney Pars gibi önemli doğal gaz yataklarının mevcut olduğu bölgelerde yeni yatakların bulunması amacıyla ortak projeler gerçekleştirmektedir. Örneğin, 2007 yılında Yadavaran petrol havzasından günlük 185 bin varil ham petrol çıkarılmasını kapsayan, 2 milyar dolar değerinde bir anlaşma imzalanmıştır.⁴² Bu anlaşma çerçevesinde Yadavaran Petrol Sahası Geliştirme Müdürü Hadi Nazarpur, 2016 sonu itibarıyla günlük 115 bin varillik

⁴⁰John Roberts, "Iran: Opportunities and Problems Await after Sanctions", 2016, <<http://www.naturalgaseurope.com/iran-opportunities-and-problems-27813>> (erişim tarihi:30 Mayıs 2017).

⁴¹"World Energy Outlook 2013", International Energy Agency, 2013, <<http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowebiste/2013/LondonNovember12.pdf>> (erişim tarihi:30 Mayıs 2017).

⁴² Elaine Kurtenbach, "China's Sinopec, Iran Ink Yadavaran Deal", *Washington Post*, 10 December 2007.

petrol üretim kapasitesine erişildiğini ifade etmiştir.⁴³ 2011'de İran'ın en önemli petrol yataklarının bulunduğu, ancak jeolojik olarak kompleks bir yapıya sahip Azadegan havzasının geliştirilmesi için Çin 10 yıllık süre zarfında 8,4 milyar dolarlık yatırımda bulunmayı taahhüt etmiştir.⁴⁴ 2016 sonunda İran Petrol Bakanlığı Güney Pars doğal gaz sahasının (dünyada bilinen doğal gaz rezervlerinin % 8'ini barındırmaktadır) 11. fazının geliştirilmesi hususunda Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) ve Total şirketinin dahil olduğu konsorsiyumla anlaşmaya varmıştır.⁴⁵

Ulaşılabilirlik hususuna gelindiğinde, İran petrol ve doğal gazını güvenli ve kesintisiz şekilde ithal etmek Pekin açısından enerji güvenliğinin bir diğer önemli unsurudur. Bu kapsamda enerji ithalatının sürekliliğini sağlamak adına Çin'in öncelikle altyapı anlamında İran'a finansal ve teknik destek verdiği görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere ABD'nin 1996'da aldığı ve 2003'de kapsamını genişlettiği İran'la ticaret yapan şirketlere yaptırım uygulaması kararıyla birçok Batılı şirketin İran'a girmesini engellemesi sonucu İran, Çin açısından istikrarlı ve rakipsiz bir biçimde petrol ithal edebileceği bir kaynak ülke haline gelmiştir. Bu doğrultuda enerji alanındaki altyapının gelişimi açısından Tahran'ın ihtiyaç duyduğu desteğin Pekin tarafından verilmesi iki ülkeyi yakınlaştırmıştır. 2000 yılında iki ülke arasında imzalanan 85 milyon dolarlık sözleşmeyle, CNPC'ye Güney İran'daki doğal gaz sahasında 19 kuyu açma hakkı tanınmış, 2009'da Sinopec, İran Ulusal Petrol Rafine ve Dağıtım Şirketiyle ülkede yeni petrol rafinerilerin kurulması amacıyla 6,5 milyar dolarlık bir yatırım anlaşması imzalamıştır.⁴⁶ Çin ayrıca Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz araştırmaları ile Neka bölgesindeki tesisleri modernleştirme projelerine de destek vermiştir. 2003 yılında tamamlanan ve Rusya'dan gelen petrolün İran topraklarında dağıtımını amaçlayan Neka-Sari petrol boru hattının yapımını devralan konsorsiyumda Çinli şirketler de görev almıştır. Temmuz 2015'te imzalanan İran'ın Nükleer Programına İlişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı sonrası enerjiye ulaşılabilirliği güçlendirme amacıyla Pekin'in İran'daki altyapı yatırımlarını artıracaklarını öngörmek mümkündür. Nitekim Çin devlet şirketi CNPC, Kuzey Azadegan petrol sahasının 2. fazını geliştirme projesini üstlenmiş, aynı şirket İran-Pakistan doğal gaz boru hattını inşa etme isteğini dile getirmiştir. Ayrıca Pekin, Çin'in batısıyla İran'ı Orta Asya üzerinden bağlayacak bir yüksek hızlı demiryolu inşa etmeyi önermiştir.⁴⁷

⁴³ "Chinese Firms Face Competition to Maintain Role in Developing Iranian Oilfields", *Fortune*, 24 December 2016.

⁴⁴ "China to invest \$8.4b in Azadegan oil field: official", *Tehran Times*, 27 August 2011.

⁴⁵ "Iran, China, France sign 4.8 billion USD gas deal", *Xinhua*, 3 July 2017

⁴⁶ "Iran, China Agree on \$6.5B Oil Refinery Project", *Payvand Iran News*, 25 November 2009.

⁴⁷ Zheng Yanpeng, "New Rail Route proposed from Urumqi to Iran", *China Daily*, 21 November 2015.

Vurgulanması gereken bir diğer husus, Çin'in İran'ın nükleer programına olan yaklaşımının enerji güvenliği kapsamında ele alınması gerektiğidir. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olarak Çin'in, uluslararası toplumun İran nükleer programına olan tepkisine kayıtsız kalması mümkün olmamıştır. Ancak krizin patlak verdiği 2002 yılından beri Çin, müzakere yönteminin ön planda tutulması gerektiğini savunmaktadır. İran'ın nükleer silah üretmesini arzu etmemekle birlikte tehdit analizinde ABD ve Avrupa Birliği'nden farklı değerlendirmeler yapmaktadır. Pekin'deki Uluslararası Etütler Merkezi'nin İran uzmanı Li Guofu bu konuda Çin'in tavrını şu şekilde özetlemektedir:

Çin daima nükleer silahların yayılmasını önleme amaçlı çabaları desteklemiştir. İran'ın nükleer silah edinmesini istemiyoruz. Ancak, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı üyesi sıfatıyla atom silahlarının yayılmasını önleme anlaşmasını imzalamış olan İran'ın nükleer enerjiden barışçı amaçlarla yararlanmaya da hakkı var. Tahran Atom Enerjisi Ajansı'yla işbirliği içinde uluslararası toplumun ve komşu ülkelerin İran nükleer programıyla ilgili endişelerini gidermelidir. Çin meselenin çözümüyle ilgili her türlü askeri müdahalenin karşısındadır.⁴⁸

Ayrıca İran'ın nükleer silah üretmediği sürece nükleer enerji üretimine hakkı olduğunu savunan Pekin yönetimi, Tahran'dan konuyla ilgili daha fazla şeffaflık talep etmiştir. Bu meselenin diyalog yoluyla çözülmesi gerektiğini savunan Pekin, bilhassa 2010'dan sonraki BM Güvenlik Konseyi kararlarına destek vermekle birlikte, bu kararların ABD'nin istediği sertlik ve etkinlikte çıkmasını engellemiştir. Örneğin, Haziran 2010'da İran'a yeni yaptırımlar getirilmesi hususunda BM Güvenlik Konseyi'nde yapılan oylamada Çin, olumlu oy kullanarak yaptırım kararına destek vermiştir. Bu karar dahilinde İran'ın nükleer programını geliştirmede kullanabileceği araç ve malzemelere ulaşımını engelleme amacıyla, İran'ın nükleer ya da balistik programına katılan birtakım kurum ve şirketlere yaptırım uygulanması öngörülmüştür. Nükleer programla ilgili olan İran bankalarına yönelik olarak da sıkı denetim ve yaptırım getirilirken, İran Merkez Bankası'nın listeye dahil edilmemesi dikkat çekicidir. Çin-İran ekonomik ilişkileri açısından taşıdığı önem sebebiyle, bu bankanın yaptırım uygulanacak kurumlar listesine girmemesi için

⁴⁸Guofu Li, "China: An Emerging Power in the Mediterranean", *The Mediterranean Region in a Multipolar World*, eds. Daniela Huber, Vladimir Bakhtin, Li Guofu, P.R. Kumaraswamy ve Arlene Clemesha, Washington, The German Marshall Fund of the United States, 2013, p. 17.

Pekin'in girişimde bulunduğu bilinmektedir.⁴⁹ Ayrıca Çin için kritik öneme sahip İran'ın enerji sektörünün de yaptırım dışı tutulduğu görülmektedir.

Öte yandan Pekin yönetimi İran'a yönelik herhangi bir askeri müdahaleye şiddetle karşı olduğunu sürekli vurgulamıştır ki bir müdahale sonucu oluşacak istikrarsız bir Ortadoğu ve İran'ın, bölgeden düzenli petrol akışına muhtaç olan Çin tarafından arzu edilmemesi şaşırtıcı değildir. 2012 yılında nükleer program sebebiyle yeni yaptırımların gündeme gelmesi, Tahran'ın Hürmüz Boğazı kartını oynamasını ve petrol ihracatının azalması durumunda Hürmüz Boğazı'nın kapatılacağı açıklamasını beraberinde getirmiştir. Dünyanın en fazla petrol ithal eden ikinci ülkesi olan Çin'in, küresel petrol ticaretinin %20'sinin yapıldığı Hürmüz Boğazı'nın kapatılmasından büyük zarar göreceğini tahmin etmek güç olmayacaktır. Nitekim hem ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarına destek vermek hem de petrol sevkiyatında sorun yaşamamak adına bu dönemde enerji ithalatını çeşitlendirmek için girişimlerde bulunan Pekin yönetimi, 2012 başında İran'dan ithal ettiği petrolü %50'ye varan oranda azaltma yoluna gitmiştir. 2011'de günlük petrol ithalatı 555.000 varil iken Mart 2012'de bu oran 250.000'e kadar düşmüştür.⁵⁰ Başbakan Wen Jiabao'nun 14-19 Ocak 2012 tarihlerinde üç Orta Doğu ülkesini (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar) kapsayan gezisine İran'ı dahil etmemesi ve üç ülkenin de petrol ihracatçısı ülkeler olması Pekin'in petrol ithalatında alternatif ülkeler aradığına ilişkin görüşler güçlendirmiştir. Gerginliğin azalması ve P5 + 1 grubu ile İran arasındaki görüşmelerin olumlu seyri neticesinde, 2013 yılı sonu itibarıyla Çin İran'dan gerçekleştirdiği petrol ithalatını yeniden artırmıştır.⁵¹

Pekin açısından enerjiye ulaşılabilirliği olumsuz etkileyecek bir başka husus, bölge ülkeleri arasında yaşanacak olası bir çatışmadır. Bu çerçevede bilhassa İran-Suudi Arabistan gerginliğinin çatışmaya dönüşme ihtimali, Çin açısından ortaya çıkabilecek en kötü senaryodur. Zira Pekin'in önde gelen enerji tedarikçisi olan bu iki ülke arasındaki çatışma, hem Orta Doğu'daki istikrarsızlığı daha da derinleştirecek hem de enerji arzı güvenliğini tehlikeye sokacaktır.

Karşılanabilirlik konusunu ele almadan önce enerji fiyatlarının tarihsel olarak oldukça dengesiz bir seyir izlediğini ifade etmek gerekir. 1969'dan günümüze kadar hem ham petrol hem de doğal gaz fiyatlarında sürekli dalgalanmalar olduğu görülmektedir ki jeopolitik meselelerden iç çatışmalara, arz-talep dengesizliğinden büyük petrol şirketlerinin rolüne kadar pek çok

⁴⁹ Takashi Sekiyama, "Why China backed the Iran Sanctions", Tokyo Foundation, December 2010 <<http://www.tokyofoundation.org/en/articles/2010/why-china-backed-the-iran-sanctions>>, (erişim tarihi: 01 Haziran 2017).

⁵⁰ "China's Crude Oil Import from Iran (2012-2016), Middle East Institute, 2016, <http://www.mei.edu/infographics/chinas-crude-oil-imports-iran-jan-2012-apr-2016> (erişim tarihi: 01 Haziran 2017).

⁵¹ *Ibid.*

faktör bu seyrinde etkili olmaktadır. Söz konusu dalgalanmalar üretici ve tüketici ülkeleri farklı şekillerde etkilemektedir. Üretici açısından enerji kaynağı rezervinin yatırım ve üretim maliyetini karşılayacak derecede kârlı olması önem taşırken, tüketici açısından enerji fiyatlarının, makul seviyelerde olması ön plandadır. Enerji tedarikinde beklenmedik maliyetlerin ortaya çıkması tüketiciler açısından arzu edilmeyen ve enerji güvenliğini tehdit eden bir durumdur. Zira ekonomik kayıplara, ekonomik kalkınmanın yavaşlaması neticesinde sosyal problemlere ve hatta siyasi istikrarsızlıklara neden olma potansiyeli taşımaktadır. Dünyanın ikinci en fazla petrol tüketen ülkesi olan Çin açısından petrol fiyatları şüphesiz ciddi ehemmiyet arz etmektedir. 2012 yılında 100-120 dolar olan petrol varil fiyatının 2014 sonunda 60 doların altına inmesi, Çin'in petrol üretimini düşürerek ithalata yönelmesini beraberinde getirmiştir ki İran'dan gerçekleştirdiği ithalatın da bu dönemde arttığı görülmektedir. Ayrıca düşük fiyatlardan yararlanarak acil petrol stoklarını da artırmıştır. Piyasada arzın kesintiye uğradığı dönemlerde petrol kıtlığını giderme amacı taşıyan stratejik petrol rezervine sahip ülkelerden biri olan Çin'in bu rezervinin 2016 itibarıyla 400 milyon varilin üzerinde olduğunu çizmek gerekmektedir.⁵²

Öte yandan Çin'in yarattığı talep sebebiyle petrol fiyatlarının belirlenmesinde yadsınmaz bir etkiye sahip olduğu da ifade edilmelidir. 24 Mayıs 2017'de gerçekleştirilen OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) Zirvesi'nde petrol üreticisi ülkelerin üretim kesintisine devam etmesi kararı alınarak petrol fiyatlarının yeniden 50 doların üzerinde seyretilmesi amaçlanmıştır. Fakat arzın kısılması şüphesiz petrol fiyatlarının yükselmesinde tek başına yeterli olmayacaktır. Çin'in bu karara destek vermesi ve petrol alımını azaltmaması ciddi önem taşımaktadır ki Pekin OPEC'in aldığı kararı destekleyeceğini ve ithalatını artıracığını açıklamıştır. Batı tarafından konulan yaptırımların kaldırılması sebebiyle, Kasım 2016'da alınan üretim kesintisi kararından muaf tutulan Tahran, Mayıs 2017'de alınan karara destek vermiştir.

LNG kontratlarının çoğunun petrol fiyatına endekslenmiş olması sebebiyle petrol fiyatlarına paralel olarak doğal gaz fiyatlarında da son dönemde ciddi bir düşüş söz konusudur. Çevresel faktörler sebebiyle doğal gaz ithalatını artıran ve ihtiyaç duyduğu doğal gazın %35'ini ithal etmek durumunda olan (2020'de Çin'in doğal gaz ihtiyacının iki katına çıkacağı öngörülmektedir) ve ithalatını büyük oranda LGN şeklinde gerçekleştiren Çin için bu durum stokları artırmak adına elverişli bir ortam yaratmıştır.

Konuya İran özelinde bakıldığında ise bu ülkenin petrol ve doğalgazının yeniden ve giderek artan tutarda piyasaya girmesi, Çin'in diğer önde gelen enerji

⁵² Rakesh Upadhyay, "Here are the countries hoarding the most oil in case of an emergency", *Business Insider*, 2 April 2017.

tedarikçileri olan Suudi Arabistan ve Rusya'yı zorlayacak ve bu rekabetin fiyatlara yansımalarından karlı çıkan taraf Çin olacaktır.

Son olarak *kabul edilebilirlik* konusuna gelindiğinde, Çin'de hala en fazla kullanılan enerji kaynağının kömür olması sebebiyle bu ülkenin ciddi bir çevre kirliliği sorunuyla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Bu nedenle daha önce de belirtildiği üzere Pekin yönetimi farklı enerji kaynaklarına yönelme kararı almıştır. Zira gerek hava kirliliğinin insan yaşamını tehdit eder boyutlara varması gerekse en fazla karbon salınımı gerçekleştiren ülke olarak bu oranın azaltılması hususunda uluslararası baskılara maruz kalması, Çin'i kömür dışı enerji kaynaklarına ve rüzgar, güneş, su gibi yenilenebilir kaynaklara yöneltmiştir. Nisan 2016'da imzaya açılan ve sera gazları salınımını azaltmaya yönelik önlemleri içeren Paris İklim Antlaşması'nın Çin tarafından da onaylandığının altını çizmek gerekir. Bu sebeple kömür harici enerji kaynaklarının oranının artırılması bir zaruret haline gelmiştir ki bunun Çin-İran ilişkilerine yansıyan yönü, Çin'in artan petrol ve doğal gaz gereksinimidir. Her ne kadar yenilenebilir enerji kaynakları kadar çevre dostu değilse de kömürden daha temiz enerji kaynakları olmaları sebebiyle tercih edilmektedirler. Dolayısıyla İran'dan ithal edilen petrol ve doğal gazın Çin'in enerji güvenliğinin çevresel boyutu kapsamında da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Günümüzde Çin ve İran'ı "stratejik ortak" haline getirmiş olan unsurların başında enerji alanındaki çıkarlar gelmektedir. Pekin ekonomik kalkınmasını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu enerjiyi temin etmek, Tahran ise benzer gerekçeyle enerjisini satmak amacı güttüğünden iki ülke bu ortak çıkarlar etrafında ilişkilerini geliştirmektedir. Konu Çin özelinde ele alındığında, Çin'in enerji güvenliği açısından İran'ın taşıdığı ehemmiyetin Pekin'in bu ülkeye yönelik bakışını ve dış politikasını şekillendirdiği görülmektedir. İran'ın sahip olduğu enerjinin, jeolojik olarak bulunabilirlik, jeopolitik olarak ulaşılabilirlik, ekonomik olarak karşılanabilirlik ve toplumsal-çevresel olarak kabul edilebilirlik anlamındaki önemi, bu ülkeyi Pekin için önde gelen ticari ortaklardan biri haline getirmektedir. Bilinen doğalgaz rezervlerinin %20'sine, petrol rezervlerinin ise % 10'una sahip olan İran'ın bu rezervlerinin %60'ının henüz kullanılmamış olması, İran'ın dünya petrol ticaretinin önemli kısmının gerçekleştiği Basra Körfezi'ne ve Hazar Havzası'na yakınlığı, makul enerji fiyatları ve çevreyi kirlüten kömür yerine diğer enerji kaynaklarına yönelimin getirdiği zaruret Çin'in enerji güvenliğinde İran'ın oynadığı önemi yadsınamaz rolü gözler önüne sermektedir.

Bu durum nükleer program sebebiyle Batı tarafından uzun süre uluslararası güvenliğe tehdit olarak kabul edilmiş ve yalnızlaştırılmış İran'la

yakınlaşmasındaki gerekçeyi de açıklamaktadır. Dolayısıyla ABD'nin tersine Çin'in İran'a yaklaşımının jeopolitik değil, pragmatik ve enerji çıkarları odaklı bir nitelik taşıdığını söylemek mümkündür. İran'ın P5+1 ülkeleriyle imzaladığı tarihi nükleer anlaşmanın bu ülkeye yönelik pek çok alandaki yaptırımların kalkmasını öngörmesi, gelecekte iki ülke arasındaki ilişkilerin -İran'ın "Bir Yol, Bir Kuşak" girişimindeki rolü de göz önünde tutularak- daha da gelişeceğine işaret etmektedir.